

مشکلات ساختاری توسعه بیمه‌های زندگی

دکتر حسین کدخدایی

عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه

بیمه یکی از مکانیسم‌های ضروری در توسعه بازار مالی است. در میان انواع بیمه‌ها، بیمه زندگی به سبب بعد زمانی نسبتاً بلند مدت و خصوصیات ویژه، از توجه کمتری در کشورهای در حال توسعه برخوردار است. گرایش به بیمه‌های اشخاص از عوامل متعدد زمینه‌ساز همچون نیاز فیزیولوژیکی، اجتناب از مخاطرات، احساس تعلق و نیاز به فعالیت اجتماعی، خودآگاهی و تکامل ناشی می‌شود. به طور کلی بیمه‌های اشخاص، طرح اجتماعی مبتنی بر جمع‌آوری وجوه حق بیمه و بهره‌رسانی به بیمه‌شده و جامعه در سطح کلان است. قطعیت نداشتن تاریخ وقوع خطر، سهولت نسبی طبقه‌بندی خطر، بعد زمانی دراز مدت و وابستگی مبلغ پرداختی یا خسارت به نظر بیمه‌گر، تفاوت‌های اساسی و ویژگی‌های بیمه زندگی را تشکیل می‌دهند. بیمه‌های زندگی، آثار اجتماعی و اقتصادی بی‌شمار دارند که از میان این آثار، برخورداری از ماهیت پسانداز سرمایه‌گذاری، تأمین اجتماعی و برقراری منبع مالی و درآمدی از عمده‌ترین نمادهای بیمه زندگی است. خطرهای اساسی موضوع بیمه زندگی را مرگ و ازکارافتادگی تشکیل می‌دهد. شرایط اقتصادی به ویژه تورم، کساد، بروز شرایط بحرانی و سقوط بازارهای سرمایه، عناصر تصمیم‌گیری افراد در مبادرت به خرید بیمه‌های زندگی را تحت شعاع قرار می‌دهد.^۱

۱. موارد عمده بحران مالی - اقتصادی در سال‌های ۱۹۲۹، ۱۹۷۳، ۱۹۷۴، ۱۹۷۸، ۱۹۸۲ و ۱۹۸۷ به وقوع پیوست (برای توضیحات بیشتر، رک. مأخذ شماره ۱۳).

۱. ساختار بیمه در کشورهای در حال توسعه

صنعت بیمه در کشورهای در حال توسعه مورد توجه، اقبال و استقبال عمومی قرار ندارد و در مجموعه ساختار مالی این گونه کشورها از افق کمرنگ برخوردار است. موانع، محدودیت‌ها و علل توسعه نیافتگی بیمه، به ویژه بیمه زندگی، در این گونه کشورها در بخش بعدی تشریح شده است.

ساختار بیمه در کشورهای در حال توسعه دچار دو معضل عمده است. اساسی‌ترین مشکل، زمینه فرهنگی و دیدگاه جزمی غالب در خصوص بیمه است. این دیدگاه پدیده‌هایی چون بیمه را از منظر فرهنگ سنتی، گامی در ضدیت با قضا و قدر تلقی می‌کند و بنابر این حوادث آینده و غیرقابل پیش‌بینی را با دیدگاه جزمی و انعطاف‌ناپذیر، امری محتوم می‌داند. در مباحث سرمایه‌گذاری، اولین ریسک و خطر با عنوان ریسک قضا و قدر به رسمیت شناخته شده ولی این پدیده که یکی از انواع مختلف مخاطرات است، در جوامع سنتی یا در حال توسعه بسیار قوی‌تر و غیرواقع‌بینانه‌تر مورد توجه است.^۱ دومین معضل که نوعاً مشکل فرهنگی است این تلقی و طرز نگرش است که بیمه یک محصول و پدیده گرفته شده از دنیای صنعتی و جامعه توسعه یافته است و بنابر این با مختصات جامعه در حال توسعه و بنیان‌های فرهنگی - فکری جامعه در حال توسعه سنخیتی ندارد. این نگرش که بیمه را پدیده‌ای بیرونی و پیوندی تلقی می‌کند اعتبار و ارزش بیمه را زیر سؤال می‌برد و زندگی چند هزار ساله بدون بیمه را قابل تکرار و بدون مشکل تلقی می‌کند و از این نکته غفلت می‌ورزد که مشخصات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جوامع امروز کاملاً عوض شده است. در حالی که ساختار بیمه در کشورهای در حال توسعه از رشد بالنسبه ضعیف این صنعت حکایت دارد، در کشورهای نوسنتی، صنعت بیمه متحول شده است. در برخی از کشورها مانند برزیل یا کره جنوبی که از درآمد نسبتاً پایین‌تر برخوردارند سالیانه ۴۰۰ تا ۵۰۰ میلیون دلار عاید شرکت‌های بیمه می‌شود. در مالزی، ۶۲ شرکت بیمه فعال با ۲۸۰۰۰ نمایندگی و حق بیمه سرانه ۷۰ دلار، توسعه بیمه در این کشور را بازگو می‌کند. در کره جنوبی بیمه‌های زندگی منبع عمده سرمایه‌گذاری‌ها محسوب می‌شوند. در این کشور بیمه‌های زندگی ۶۰ درصد بیمه‌ها را تشکیل می‌دهند، در حالی که این نسبت در کشور ما به حدود ۱۰

درصد نمی‌رسد.^۱ در جدول شماره ۱، وضعیت بیمه در کشورهای در حال توسعه نشان داده شده است.

جدول ۱. بیمه در کشورهای در حال توسعه (جدول مقایسه‌ای در ابتدای دهه ۱۹۹۰)

متوسط امید به زندگی	متوسط حق بیمه سرانه	گروه کشورها: توسعه یافته، نوسنتی، در حال توسعه
(سال)	(به دلار)	
۷۶/۷	۱۶۱۵/۱	توسعه یافته شامل: سوئیس، ژاپن، نروژ، آمریکا سوئد، کانادا، آلمان، فرانسه، هلند، ایتالیا، انگلستان، استرالیا
۷۰/۲	۸۸/۷	نوسنتی شامل: کره جنوبی، آرژانتین، مالزی، مکزیک
۶۳/۵	۱۰/۳	در حال توسعه شامل: برزیل، فیلیپین، چین، الجزایر، مصر، اندونزی، کنیا، پاکستان، هند، نیجریه

UNPPP, Human Development Report, 1994

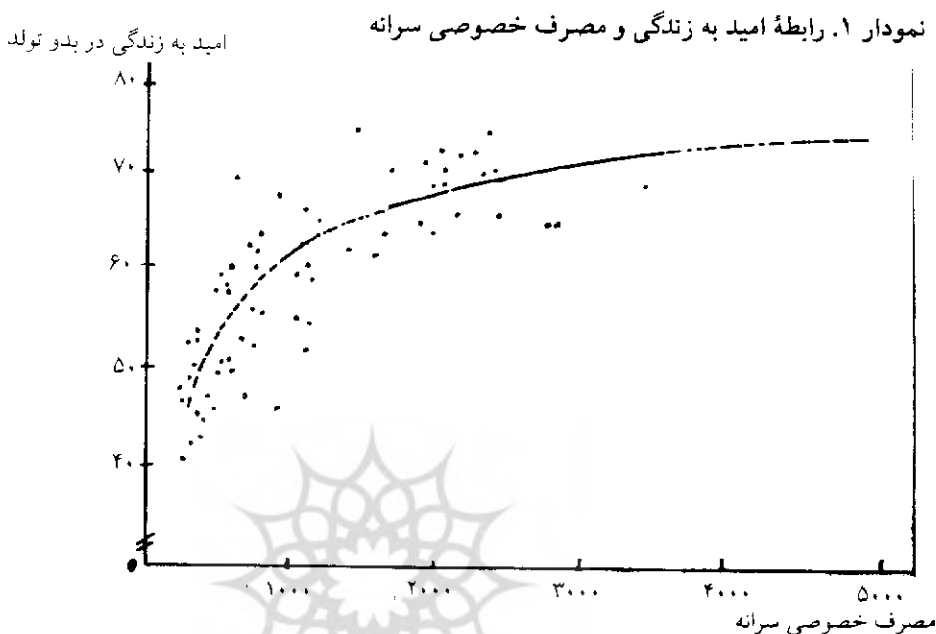
مأخذ:

در جدول، مقایسه حق بیمه سرانه و امید به زندگی (متوسط عمر) حاکی از آن است که در کشورهای با حق بیمه سرانه بیشتر، امید به زندگی نیز بالاتر است و از این لحاظ کشورهای در حال توسعه با حق بیمه سرانه بسیار ضعیف در حداقل قرار دارند.

۲. پیش نیازهای بیمه زندگی

زمینه‌های رشد و توسعه بیمه را مجموعه‌ای از عوامل، شامل فرهنگ عمومی، بازار مالی توسعه یافته و مجهز به ابزارها و بازارهای تأمین اطمینان، تبلیغات و شفافیت اطلاعاتی، و تکنیک‌های پیشرفته ارزیابی ریسک تشکیل می‌دهند. به طور کلی بیمه زندگی، به صورت پدیده مؤثر در افزایش امید به زندگی، نیازمند مجموعه سه‌گانه پیش‌نیاز شامل ۱. امید به زندگی در بدو تولد؛ ۲. میزان باسوادی؛ و ۳. سطح درآمد سرانه است و به هر اندازه، زمینه‌های سه‌گانه دچار محدودیت و ضعف باشند بیمه زندگی از توسعه کمتری برخوردار خواهد شد. رابطه میان امید به زندگی (متوسط طول

عمر) در بدو تولد و مصرف خصوصی سرانه براساس داده‌های مقطعی ۶۸ کشور در اوایل دهه ۱۹۹۰ در نمودار شماره ۱ ارائه شده است.

The Journal of Economic Perspectives, Winter 1993.

منبع:

همان گونه که اشاره شد، فرهنگ عمومی نیازمند تحول اساسی در جهت مقبولیت گسترده و همه پذیر بیمه زندگی است. بازار مالی محدود به شبکه بانکی دولتی و غیررقابتی و فاقد مؤسسات مالی غیر بانکی، امکان تجهیز و توسعه ابزارهای مورد نیاز را فراهم نمی‌کند. برای توسعه بیمه‌ها به ویژه بیمه زندگی، بازار مالی گسترده متشکل از شبکه بانکی، انواع مؤسسات ملی، بیمه، بازنشستگی، بازارهای سرمایه اولیه و ثانویه و بازار تأمین اطمینان ضرورت دارد. در این بازار کلیه اسناد و اوراق بهادار از جمله انواع بیمه‌نامه‌ها امکان انتقال و خرید و فروش می‌یابند و از این طریق گردش پول و سرمایه تسهیل می‌شود. بیمه‌های زندگی با افزایش درآمد سرانه و توسعه شفافیت اطلاعاتی در شبکه‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری به رشد بیشتر دست می‌یابند. ویژگی‌های انواع بیمه زندگی که در جدول شماره ۲ گردآوری شده، بر ضرورت عوامل پیش‌نیاز تأکید می‌کند.

جدول ۲. ویژگی‌های انواع بیمه زندگی

ویژگی‌ها	انواع بیمه زندگی
<p>– حق بیمه ارزان</p> <p>– اثرپذیری آن از تورم کمتر است (به علت مبلغ نسبتاً کمتر)</p>	<p>بیمه زندگی زمانی</p> <p>۱. بیمه زندگی خطر فوت ساده</p> <p>– بیمه‌نامه قابل تمدید</p> <p>– بیمه‌نامه قابل تمدید به بیمه دائمی</p> <p>– بیمه زندگی مانده بدهکار</p> <p>۲. بیمه به شرط حیات</p> <p>۳. بیمه زندگی مشترک</p> <p>۴. بیمه مختلط پس‌انداز</p>
<p>– پوشش تمام زندگی و تضمین کافی</p> <p>– اقساط متناسب با درآمد</p> <p>– پس‌انداز</p> <p>– ارزان‌تر و کم‌بودن مبلغ</p>	<p>بیمه تمام زندگی</p> <p>۱. بیمه با پرداخت حق بیمه در کل طول قرارداد</p> <p>۲. بیمه با پرداخت حق بیمه محدود</p>
<p>– سرمایه سرمایه‌گذاری ذخایر و حق بیمه در سهام شرکت‌ها</p> <p>– حق بیمه در ۵ سال اول کمتر و بعد از آن تصاعدی می‌شود (نوع دوم)</p> <p>– سرمایه بیمه در سرسید = ۲ برابر، ترکیبی از بیمه‌نامه‌های پس‌انداز ساده و بیمه به شرط حیات</p> <p>– در نوع با حق انتخاب: افزایش سرمایه در سال‌های اولیه؛ تغییر از بدون مشارکت به مشارکت در منافع؛ انتقال بیمه به همسر</p>	<p>بیمه‌های پس‌انداز</p> <p>۱. بیمه پس‌انداز سرمایه‌گذاری</p> <p>۲. بیمه پس‌انداز با کاهش حق بیمه در سال‌های اولیه</p> <p>۳. بیمه پس‌انداز با ۲ برابر سرمایه</p> <p>۴. بیمه پس‌انداز با حق انتخاب</p>
<p>– پرداخت مستمری دوره‌ای برای مدت زمان معین یا تمام مدت حیات بیمه شده</p> <p>– اقساط پرداختی بیمه‌گر شامل:</p> <p>اصل، سود سرمایه‌گذاری، باقیمانده (اضافی)</p> <p>– بیمه مشتری مشترک، پرداخت تا حیات آخرین بازمانده (نوع اول)</p> <p>– حق بیمه یکجا - سالیانه (نوع دوم)</p> <p>– مستمری بلافاصله، با فاصله (نوع سوم)</p> <p>– تأمین درآمد معین در طول حیات بیمه‌شده (نوع چهارم)</p> <p>– شناور، متناسب با شرایط تورمی (نوع پنجم)</p> <p>– مستمری پس از مرگ نان‌آور (نوع ششم)</p>	<p>مستمری‌ها</p> <p>۱. مستمری براساس تعداد افراد تحت پوشش</p> <p>۲. مستمری براساس نحوه پرداخت حق بیمه</p> <p>۳. مستمری بر مبنای تاریخ آغاز پرداخت مستمری</p> <p>۴. مستمری براساس شرط برگشت و حق بیمه</p> <p>۵. بیمه‌نامه مستمری متغیر</p> <p>۶. بیمه مستمری خانوادگی</p>

انواع متفرقه	
۱. بیمه‌نامه مخصوص شرکا و همکاران تجاری	- پرداخت به شریک دوم در صورت فوت اولی
۲. بیمه‌نامه فرزندان	- پوشش نیاز مالی کودکان و نوجوانان
۳. سرمایه تحصیلی فرزندان	- تأمین مالی تحصیلات
۴. بیمه فوت ناشی از حادثه	- پرداخت ۱/۲ در هزار سرمایه بیمه
۵. بیمه تقص عضو و ازکارافتادگی	- برای تقص عضو
۶. بیمه ازکارافتادگی ناشی از بیماری	- مناسب موارد بیماری
۷. بیمه مستمری ازکارافتادگی	- برای ازکارافتادگی
۸. بیمه قرارداد درآمد بازنشستگی	- بیمه پس‌انداز بازنشستگی؛ ترکیبی از
۹. بیمه مستمری مضاعف	- پس‌انداز و بیمه خطر فوت ساده زمانی
	- تعهد بیمه‌گر در مورد پرداخت سرمایه مضاعف در فاصله
	زمانی خاص و در صورت فوت بیمه شده

۳. موانع توسعه بیمه زندگی

فقدان برخی از پیش‌نیازها، رشد ضعیف بیمه زندگی را در پی دارد. بیمه زندگی در اقتصاد ایران، به صورت سپر اطمینان و سرمایه‌گذاری بلندمدت، با مشکلات ساختاری متفاوت از سایر انواع بیمه مواجه است. افزون بر مشکل فرهنگی، موانع توسعه بیمه‌های زندگی را عواملی همچون حاکمیت دیدگاه کوتاه‌مدت در سرمایه‌گذاری، فقدان برنامه‌ریزی شخصی، وجود انواع مخاطرات به صورت پدیده پیچیده ریسک به ویژه ریسک اطلاعات انحرافی، تبلیغات ناکافی و نارسا و غیرکارا، شرایط خاص و محدود بودن قابلیت‌های ابزارهای مالی و سرمایه‌گذاری، و عدم استفاده از روش‌های پیشرفته برآورد ریسک (خلاصه شده در نمودار شماره ۲). تشکیل می‌دهد.

نمودار ۲. موانع عمده توسعه ساختاری بیمه زندگی

بازار مالی	فرهنگ اقتصادی عمومی
● درجه بالای خطرپذیری	● کوتاه مدت‌نگری در سرمایه‌گذاری‌ها
● فقدان ابزارها و بازارهای تسهیل‌کننده	● فقدان برنامه‌ریزی شخصی
● فقدان امکانات و مکانیسم‌های ارزیابی دقیق ریسک	● ضعف تبلیغات و شفافیت اطلاعاتی

الف) فرهنگ عمومی و کوتاه مدت‌نگری در سرمایه‌گذاری‌ها

فرهنگ جزمی تقدیرگرایی و توجه غیراصولی به پدیده سرنوشت یکی از مهم‌ترین موانع فرهنگی توسعه بیمه زندگی محسوب می‌شود. در این نوع بینش، افراد با اعتقاد به تقدیر و سرنوشت محتوم، از هر گونه حرکت در جهت تحول و تغییر در زندگی آینده خودداری می‌کنند و قضا و قدر را به شکل غیرواقع‌بینانه در زندگی خویش دخالت می‌دهند. زبان حال این افراد و این نوع نگرش در

تقدیر مرا هر آنچه بایستی داد غم خوردن و کوشیدن ما بیهوده است

خلاصه می‌شود. این نوع تفکر، افزون بر این که افراد را از مبادرت به سرمایه‌گذاری‌های بلند مدت باز می‌دارد، به حاکمیت شرایط انفعالی و فقدان برنامه‌ریزی در زندگی می‌انجامد. یکی از بارزترین نتایج این‌گونه نگرش، حرکت کوتاه مدت در مسیر سرمایه‌گذاری‌هاست. اشخاص به شدت با سرمایه‌گذاری برخوردار از منافع دراز مدت بیگانه‌اند و حتی اشخاص متمکن تلاش می‌کنند تا وجوه مازاد را در سرمایه‌گذاری‌های کوتاه مدت، سودآور و بدون مخاطرات زیاد وارد کنند. کوتاه مدت‌نگری در سرمایه‌گذاری‌ها پدیده معمول اقتصادهای در حال توسعه است. تنگناهای زیربنایی که به دلیل ضعف‌گرایش عمومی در مشارکت‌های اقتصادی بلند مدت، در این‌گونه کشورها دیده می‌شود از حاکمیت فرهنگ کوتاه مدت‌نگری حکایت دارد.

یکی از عوامل دیگر که به این نوع نگرش دامن می‌زند روند فزاینده رشد قیمت‌ها و تورم از نوع حاد (نرخ بیشتر از ۲۰ درصد در سال) است. انواع مخاطرات و ریسک‌ها که برخی از آنها همچون ریسک اشتباهات مدیریت به کشورهای در حال توسعه اختصاص دارد، فضای سرمایه‌گذاری در کشورهای مزبور را مکدر و پرهزینه می‌سازد و تصمیم‌گیری مالی برای این‌گونه جوامع را با دشواری روبه‌رو می‌کند. نبود تشویق‌های مالی و مالیاتی نیز، علاوه بر ریسک‌ها، یکی دیگر از زمینه‌های کوتاه مدت‌نگری است. برای مثال در کشور اسپانیا، نگهداری سهام به مدت ۱۰ سال از معافیت مالیاتی افزایش قیمت برخوردار است. سرانجام، ماندگاری و رواج فرهنگ کوتاه مدت‌نگری از فقدان بیمه‌های متناسب با مخاطرات سرمایه‌گذاری، به ویژه نبود بیمه‌دهی و بیمه مسؤلیت ناشی می‌شود.

ب) فقدان برنامه‌ریزی شخصی

فقدان برنامه‌ریزی شخصی از بی‌توجهی به انواع تسهیلات مالی و سرمایه‌گذاری

آشکار می‌شود. در واقع، انواع بیمه‌های اشخاص به ویژه بیمه اعتبار، زندگی، بازنشستگی و از کارافتادگی با برنامه‌ریزی اشخاص برای آینده ارتباط پیدا می‌کند. در کشورهای در حال توسعه، اشخاص معمولاً به علت روزمرگی و زندگی فاقد برنامه‌ریزی شخصی طرح خاصی برای آینده ندارند. بیمه زندگی نوعی برنامه‌ریزی برای آینده است و شخص به سبب کم‌اتکایی به زندگی هدف‌مند و رشدگرا، آینده مشخصی در فرا راه خود متصور نیست و در نتیجه برای دورنمای مبهم و آینده دور از دسترس برنامه‌ریزی ندارد. افزون بر این، اصولاً برنامه‌ریزی در زندگی شخصی افراد، حرکتی فرهنگی است و عموماً از اوان کودکی، مبادرت به برنامه‌ریزی در وجود شخص شکل می‌گیرد. انفعالی محوری، تصمیم‌گیری‌های مقطعی، حرمان و سرگردانی، پای‌بندی شدید به گذشته و سنت‌ها و اضطراب از آینده نامشخص، جنبه‌های مختلفی از اتکای زیاد افراد به گذشته و بی‌اعتقادی به آینده است. یک تفکر ناسالم در این زمینه که بر مصرف‌گرایی تکیه دارد می‌گوید: «گذشته گذشت، فردا خواب و خیال است، امروز زندگی کن، یا ... چو فردا شود فکر فردا کنیم ...». تصوراتی از این گونه، ریشه فرهنگ برنامه‌ریزی در جامعه را خشک و شخص را از آینده‌اش جدا می‌کند؛ تسلیم شده در برابر زمان به پیش می‌رود و بدون هرگونه برنامه‌ریزی به استقبال حوادث می‌شتابد.

پ) ضعف تبلیغات و شفافیت اطلاعاتی

فعالیت شرکت‌های بیمه شامل قرارداد و فروش بیمه‌نامه، نیازمند دانش خاص است و افراد آموزش دیده توان‌مند و قادر به رفع ابهام‌ها در این حرفه مورد نیازند. استفاده از انواع فنون تبلیغاتی در توسعه بیمه زندگی نقش مهمی ایفا می‌کند. عرضه ناکافی خدمات بیمه‌ای، فقدان زمینه‌های آموزشی گسترده، تسهیلات ناکافی و مشکلات فروش انواع بیمه‌نامه، در حالی که حدود ۴۳ درصد از جمعیت را روستاییان تشکیل می‌دهند، از مسائل عمده در بخش تبلیغات و شفافیت اطلاعاتی است. آمار پراکنده و نامتمرکز و در دسترس نبودن اطلاعات کافی، دقیق و به هنگام، شناخت عمومی در زمینه پدیده بیمه را در محدودیت کامل قرار می‌دهد و برخورداری از عرضه قوی و غیرمبهم، برای استفاده‌کنندگان خدمات بیمه‌ای امکان‌ناپذیر می‌شود. در اقتصادهای توسعه یافته، تسهیل افشای اطلاعاتی یکی از مهم‌ترین هدف‌های قوانین و مقررات جاری است، زیرا دسترس نداشتن به اطلاعات کافی، ریسک‌های متعددی همچون ریسک اطلاعات انحرافی را به مجموعه مخاطرات می‌افزاید و مانع تصمیم‌گیری آگاهانه می‌شود. بیمه

زندگی نیازمند تغذیه اطلاعاتی وسیع و ایجاد و برقراری نظام‌های آموزشی پویا و کاراست که به تربیت نیروی انسانی متخصص و ماهر و مناسب با عملیات بیمه‌ای نیاز دارد.

ت) درجه خطرپذیری زیاد

خطرپذیری از پدیده‌های روزافزون دنیای اقتصادی کنونی است. مواجهه با مجموعه ریسک‌های سرمایه‌گذاری که در مورد بیمه زندگی نیز مصداق پیدا می‌کند یکی از موانع توسعه بیمه زندگی است. این ریسک‌ها که شرایط عدم اطمینان را برای فعالان اقتصادی از جمله سرمایه‌گذاران و متقاضیان بیمه زندگی تشدید می‌کنند، عبارتند از:

۱. ریسک قضا و قدر؛ ۲. ریسک تورم (قدرت خرید)؛ ۳. ریسک مالی؛ ۴. ریسک اشتباهات مدیریتی؛ ۵. ریسک قصور یا اهمال؛ ۶. ریسک ورشکستگی؛ ۷. ریسک نوسان‌های نرخ بهره؛ ۸. ریسک نوسان‌های نرخ ارز؛ ۹. ریسک تجدید سرمایه‌گذاری؛ ۱۰. ریسک کشور؛ ۱۱. ریسک سیستماتیک و غیر سیستماتیک؛ ۱۲. ریسک فعالیت (صنعت یا محصول)؛ ۱۳. ریسک بازار؛ ۱۴. ریسک سیاسی؛ ۱۵. ریسک تجاری؛ ۱۶. ریسک نقدینگی؛ ۱۷. ریسک اعتبار؛ و ۱۸. ریسک اطلاعات انحرافی.

در میان این ریسک‌ها، ریسک‌های قضا و قدر، تورم، اشتباهات مدیریتی نوسان‌های نرخ بهره و ارز، تجدید سرمایه‌گذاری و اطلاعات انحرافی بر بیمه زندگی مؤثرند و هزینه دستیابی به اطلاعات و تصمیم‌گیری آگاهانه را افزایش می‌دهند. انواع بیمه‌های زندگی به علت برخورداری از شرایط سرمایه‌گذاری بلندمدت، به حاکمیت شرایط اطمینان نیاز دارند و وجود انواع ریسک‌ها، اعتماد و اطمینان در مبادرت به بیمه زندگی را کاهش می‌دهد.

ث) فقدان ابزارها و بازارهای تسهیل‌کننده

در مورد خاص کشور ما این مسأله کاملاً قابل مشاهده است. شرکت‌های بیمه در چهار زمینه به سرمایه‌گذاری مبادرت کرده‌اند که ابعاد آن محدود و ضعیف و نیازمند استفاده از ابزار و بازارهای گسترده است. زمینه‌های چهارگانه^۱ عبارتند از:

۱. سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌ها؛ ۲. اختصاص ۲۵ درصد از ذخایر فنی به خرید اوراق قرضه دولتی و اسناد خزانه طبق آیین‌نامه شماره ۱۲ مصوب شورای عالی بیمه؛ ۳.

سپرده‌های بانکی کوتاه و بلند مدت؛ و ۴. مشارکت مدنی. درآمد حاصل از روش‌های مختلف سرمایه‌گذاری بیمه‌ها در ایران را بهره‌اوراق قرضه، بهره‌سپرده بانکی، سود سهام و سایر درآمدها تشکیل می‌دهد. به علت حجم نسبتاً ضعیف سرمایه‌گذاری‌ها، نسبت درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری به کل سرمایه‌گذاری شرکت‌های بیمه در سال‌های اولیه دهه ۱۳۷۰ و تا قبل از تثبیت نرخ ارز، بین ۳/۹ تا ۱۱/۶ درصد در نوسان بوده است.^۱ در همین دوره، با حدود ۸۵/۵ درصد، سپرده‌های بانکی بیشترین سهم از کل سرمایه‌گذاری‌های شرکت‌های بیمه را به خود اختصاص داده است. تصویر اشاره شده حاکی از این است که بیمه‌ها به علت خلأ ابزار و بازار قادر به سرمایه‌گذاری‌های پرتفوی یا سبدي متضمن ریسک معتدل و بازده نسبتاً مطمئن نیستند. در نتیجه این وضعیت، بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌های بیمه‌ای به سپرده بانکی محدود شده است.

ج) فقدان امکانات و مکانیسم‌های ارزیابی دقیق ریسک

عوامل مؤثر در انتخاب ریسک در بیمه زندگی، سن، قد، وزن، وضعیت جسمانی (چاقی، لاغری، عضلانی)، تاریخچه سلامت خانواده، وضعیت پزشکی، سابقه بیماری، شغل و حرفه، عادت‌ها و خصوصیات اخلاقی و سایر عوامل (مسافرت، ملیت، نژاد ...) است. محاسبات در زمینه‌های ارزیابی دقیق حق بیمه سالیانه براساس مبلغ پرداختی به بیمه شده صورت می‌گیرد که در این خصوص جدول مرگ و میر مورد استفاده است. دو کاربرد جدول مرگ و میر و استفاده مقایسه‌ای تغییر نرخ در طول زمان در جدول‌های شماره ۳ و ۴ ارائه شده است.^۲

جدول ۳. جدول مرگ و میر مورد استفاده برخی از شرکت‌های بیمه

سن افراد در بدو ورود (X)	تعداد زندگان در آغاز هر سال (Lx)	تعداد درگذشتگان در طول سال مورد بررسی (dx)	احتمال مرگ و میر سالیانه (qx)	امید و احتمال زنده بودن (Px)
۰	۱,۰۰۰,۰۰۰	۲۴,۲۸۰	۲۴/۲۸	۶۷/۵
۱	.	.	.	.
۲	.	.	.	.
۳	.	.	.	.
۴	۹۷۱,۰۴۰	۵۳۰	۰/۵۵	۶۴/۴۳
	۴,۸۹۳,۲۷۰	۲۹,۴۹۰		

جدول ۴. مقایسه نرخ مرگ و میر در چند جدول مورد استفاده شرکت های بیمه

سن: ۳۰ ۴۰ ۵۰ ۶۰	نام جدول و زمان تهیه	دوره استفاده
۷ ۹/۸ ۱۶/۴ ۳۲/۱	AF (۱۸۱۷-۱۸۱۹)	۱۳۴۶-۱۳۱۳
۳ ۵ ۹/۹ ۲۲/۴	PM (۱۹۴۹-۱۹۴۶)	۱۳۵۳-۱۳۴۶
۱/۸ ۳/۹ ۸/۹ ۲۱/۱	PM (۱۹۶۴-۱۹۶۰)	۱۳۵۳ تاکنون

منبع: مأخذ شماره ۴.

محاسبات ریاضی احتمالات زنده بودن از روش ها و معادلات ریاضی پیچیده ای برخوردار است که برای مثال در حالت بیمه های زمانی تمام عمر رابطه به صورت

$$A'_{x:\overline{n}|} = \sum_{k=0}^{n-1} v_k^{k+1} P_x q_{x+k}$$

بیان می شود که در آن زمان پرداخت $K + 1$ ، ارزش v و خالص حق بیمه A_x است. علت تغییر q_x در طول زمان تحول شرایط بهداشتی است و به طور ساده می توان مقدار تخمینی احتمال مرگ (q_x) را از فرمول $q_x = \frac{D_x}{E_x + 1/2 D_x}$ محاسبه کرد که در آن D_x تعداد موارد مشاهدات مرگ، E_x مجموع n مورد افراد زنده که در مشاهدات شرکت داشته اند و زمان مرگ $(x + \frac{1}{2})$ مفروض است^۱ و وجود ریسک های متعدد در بخش سرمایه گذاری ها از جمله بیمه زندگی، استفاده از مکانیسم های محاسباتی پیشرفته را اجتناب ناپذیر می کند. فقدان تکنیک های پیشرفته محاسباتی و مشکل محاسبه دقیق ریسک، از نوسان پذیری عواملی چون نرخ بهره، نرخ ارز، نرخ تورم و مقررات ناشی می شود. با توجه به موارد متعدد ریسک و شناوری پارامترهای اقتصاد کلان، استفاده از فرمول های خاص ضرورت دارد به صورتی که مخاطرات عمده و ابهام ها در محاسبات لحاظ شود.

۴. چشم انداز تحول، گام های ضروری

بیمه زندگی عملاً نوعی پس انداز و در یک نگرش جامع سرمایه گذاری تلقی می شود. از این رو، توسعه بیمه زندگی به تحول زیربنایی در ساختار سرمایه گذاری نیازمند است.

بیمه زندگی مجموعه پرداخت‌های منتهی به انباشت پس‌انداز و ایجاد سرمایه‌گذاری است. با این تعریف، بیمه زندگی یک مکانیسم اطمینان بخش مبتنی بر مفاهیم ریاضی و اقتصادی است و در صورتی که ماحصل بیمه زندگی به صورت یک پس‌انداز بانکی افزایش یابد و ارزش افزوده یا افزایش مبلغ، با صرفه اقتصادی همراه نباشد بیمه شده از این اقدام چندان طرفی نخواهد بست. بنابر این بیمه زندگی پدیده مشترکی از مفاهیم ریاضی و اقتصادی است که در صورت فقدان شرایط اطمینان، گرایش به این نوع بیمه با رشد و توسعه کافی همراه نخواهد بود. راه‌حلی‌هایی که می‌توان مورد استفاده قرار داد شامل برخی گام‌های ضروری است که به طور خلاصه به آن‌ها اشاره می‌شود.

الف) رفع موانع فرهنگی

نخستین گام در جهت محو موانع توسعه بیمه زندگی، بهبود زمینه فرهنگی است. در نگرش جزمی و اعتقاد به سرنوشت محتوم و ضعف قطعی انسان در مقابله با پیشامدهای آتی، ضرورتاً باید در سمینارها و دوره‌های آموزشی در دستور و محور کار قرار گیرد. در عین حال روشن‌گری به تنهایی چاره‌ساز نیست بلکه در عمل نیز باید تدابیری اندیشید و جوایز و امتیازهایی برای استفاده‌کنندگان از بیمه‌های زندگی مقرر کرد. برای مثال، در مالزی نظام بیمه در طول دوره پرداخت حق بیمه، سفر زیارتی مکه برای بیمه‌شوندگان تدارک دیده و یا در هند با توجه به اهمیت زیاد و هزینه سنگین، تسهیلات امور کفن و دفن برای مشتریان طراحی شده است. مسأله بیمه زندگی از دیدگاه مذهبی و اعتقادی و بیان جهات و زمینه‌های مختلف آن نیازمند مطالعه، بررسی و روشن‌گری است. تلقی نادرست مبنی بر این که بیمه یک فراورده وارداتی است و با فرهنگ ما سازگاری ندارد گرایش عمومی به بیمه را آسیب‌پذیر و بازار مالی بیمه‌گستر را محدود می‌کند. فراهم کردن شفافیت اطلاعاتی در زمینه فعالیت شرکت‌های بیمه و سرمایه‌گذاری‌های انجام گرفته این شرکت‌ها یکی دیگر از اقدام‌های مفید در جهت توسعه فضای فرهنگی بیمه است. ایجاد شرایط اطمینان بدون ارائه اطلاعات دقیق، صحیح و به‌هنگام امکان‌پذیر نیست. انتشار اطلاعات کامل و شفاف در زمینه فعالیت‌های بیمه‌ای به ویژه ابعاد و مزایای بیمه‌های اشخاص، مسؤلیت و بدهی، زمینه‌ساز توسعه فرهنگی بیمه است.

ب) گسترش بازار مالی

بازار مالی محدود بزرگ‌ترین مانع در توسعه انواع ابزارهاست. ریسک در بازار مالی ایران با زیر مجموعه مشخصی دیده می‌شود که برخی از اجزای این مجموعه ریسک، با

ایجاد ابزارهای مالی و سرمایه‌گذاری جدید قابل رفع است. فقدان انواع بیمه، به ویژه برخی از بیمه‌های اشخاص، محدوده عملیات شرکت‌های بیمه را از رشد مورد انتظار دور نگه داشته است. یکی از دلایل این معضل را باید در توسعه نیافتگی بیمه‌های خصوصی جست و جو کرد که در گسترش بازار مالی مؤثر است. فقدان ابزارها و بازارهای تسهیل‌کننده به ویژه در بخش پولی و مالی و همچنین فقدان تسهیلات اعتباری کافی، توسعه سرمایه‌گذاری از جمله مکانیسم‌های بلند مدت مانند بیمه‌زندگی را با دشواری روبه‌رو می‌کند. در همین زمینه، یکی از اقدام‌های مؤثر ایجاد شرایط تثبیت اقتصادی است. بدون تثبیت پایدار، تمایل عمومی در استفاده از بیمه‌های اشخاص در حداقل باقی می‌ماند. سایر گام‌هایی که در جهت تجهیز و توسعه شرکت‌های بیمه مؤثر واقع می‌شوند عبارتند از: توسعه شبکه تخصصی تحلیل طرح‌ها در سرمایه‌گذاری‌ها، تقویت شبکه نیروی انسانی ارزیابی‌کننده ریسک، ایجاد سیستم حسابداری جامع ارائه دهنده اطلاعات مدیریتی و صورت‌های مالی ادواری و برقراری دوره‌های مدیریت پرتفوی پیشرفته.

۵. نتیجه قضیه

بیمه‌زندگی از مکانیسم‌های عمده توسعه بازار مالی است زیرا از یک سو، پس‌انداز هدف‌سند را تسهیل می‌کند و از دیگر سو، زمینه توسعه سرمایه‌گذاری را هموار می‌سازد. زمینه‌های رشد و توسعه بیمه‌زندگی را مجموعه‌ای از عوامل همچون فرهنگ عمومی، بازار مالی توسعه یافته و مجهز به ابزار و بازار تأمین اطمینان، تبلیغات و شفافیت اطلاعاتی، و تکنیک‌های پیشرفته ارزیابی ریسک تشکیل می‌دهد. فقدان برخی از زمینه‌های مزبور، رشد ضعیف بیمه‌زندگی را در پی خواهد داشت.

بیمه‌زندگی در اقتصاد ایران با مشکلات ساختاری در زمینه‌های متفاوت روبه‌روست. حاکمیت دیدگاه کوتاه مدت در سرمایه‌گذاری، فقدان برنامه‌ریزی اشخاص، وجود انواع مخاطرات به صورت پدیده پیچیده ریسک، تبلیغات ناکافی، نارسا و غیرکارا، شرایط خاص و محدود بودن قابلیت‌های ابزار مالی و عدم استفاده از روش‌های توسعه یافته برآورد ریسک، مشکلات غیرفرهنگی را تشکیل می‌دهند. در بخش فرهنگی، تقدیرگرایی و توجه غیراصولی به سرنوشت محتوم و نگرش به بیمه به منزله یک پدیده وارداتی، امکان توسعه بیمه‌های زندگی را با محدودیت مواجه ساخته است.

در جوار سیستم بانکی، بازار سرمایه و صندوق‌های بازنشستگی، بیمه‌ها یکی از مهم‌ترین ارکان بازار مالی شناخته شده‌اند و بیمه زندگی از عمده‌ترین زمینه‌های جذب پس‌اندازها و توسعه سرمایه‌گذاری به شمار می‌آید. رفع مشکلات ساختاری، استفاده بهینه از این ابزار بیمه‌ای پیشرفته را تسهیل می‌کند. ■

مأخذ

۱. الوانی، سیدمهدی. نظام‌های اداری تطبیقی، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۳، صص ۶۱-۶۹.
۲. بیمه مرکزی ایران. فصلنامه صنعت بیمه (ویژه سومین سمینار «بیمه و توسعه»): سال یازدهم، ش ۴۳، پاییز ۱۳۷۵.
۳. جوهریان، محمدرحیمی. بیمه عمر، انتشارات شرکت سهامی بیمه ایران، ۱۳۶۸.
۴. دستباز، هادی. اصول و کلیات بیمه‌های اشخاص، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران: ۱۳۷۲.
۵. فرجادی، منوچهر. «بیمه‌های عمر و بازنشستگی»، نشریه ش ۸ مدرسه عالی بیمه تهران، ۱۳۵۴.
۶. کدخدایی، حسین. چگونگی توسعه مؤسسات مالی در ایران، ۱۳۷۰.
۷. _____ «نیازهای مقرراتی بازار سرمایه ایران»، تحقیقات مالی، ش ۵۶، زمستان ۱۳۷۳ - بهار ۱۳۷۴، صص ۲۷ - ۴۷.
۸. _____ موانع توسعه مقرراتی بازار سرمایه ایران، ۱۳۷۵.
۹. _____ «شناخت علل پایین بودن بهره‌وری»، مدیریت دولتی، ش ۳۳ و ۳۴، ۱۳۷۵، صص ۸۴ - ۹۶.
۱۰. [روزنامه] همشهری. «گزارش مقدماتی و محورهای مطالعه از بخش مالی و بازار سرمایه در جمهوری اسلامی ایران، بانک جهانی»، ش ۲۷۸ مورخ ۱۳۷۳/۱/۳۱، ص ۴.

11. Francis, J.C., *Management of Investment*, Mc Grawhill, 1988.

12. Gerber, Hans, *Life Insurance Mathematics*, Springer-Verlag, 1990.

13. Wilson, John & Carmel, *A Guide to Pension & Life Assurance*, Richard Clay Ltd, London: 1988.